

Ахоўная зона духоўнасці

Аб ролі літаратуры ў сучасным грамадстве

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ, пісьменнік, публіцыст, галоўны дырэктар замежнага вясчання Беларускага радыё

Нездарма кажуць, што рэчаіснасць часам дорыць такія ўражанні, пра якія раней нават не мог і падазраваць. Не так даўно завітаў у мой рабочы кабінет з жаданнем працаваць на нашай радыёстанцыі выпускнік аднаго са сталічных ВУН – перакладчык з англійскай мовы. Усё як мае быць – рэзюмэ, характарыстыкі, дыплом...

– Мы расказваем свету пра нашу краіну, яе гісторыю і культуру. Скажыце, – запытаўся я, – каго з класікаў беларускай літаратуры вы ведаеце?

У адказ – напружанае маўчанне. Працягваю размову:

– Ну, пра Купалу і Коласа я не пытаюся. Іх кожны ведае. А што вы пра Мележа чулі?

Зноў не пачуў адказу.

– Дык вы што, не ведаеце, хто такі Іван Мележ? – пытаюся нават у нейкай разгубленасці.

– На жаль, не, – адказвае сімпатычны малады чалавек.

– А, да прыкладу, Макаёнак, Броўка, Шамякін?

Зноў маўчанне.

– А ў якой школе вы вучыліся? Дзе?

– У Мінску. Я проста мала цікавіўся беларускай літаратурай.

– А якой цікавіліся?

– Замежнай фантастыкай.

– Добра. А што вы скажаце пра Артура Кларка?

– ???

– А пра Айзека Азімава?

Такая ж рэакцыя.

Я быў у шоку. Перада мной сядзеў сімпатычны, інтэлігентнага выгляду малады чалавек з універсітэцкім дыпломам і не мог адказаць на пытанні, на якія ў часы

маёй маладосці правільны адказ мог даць любы беларускі школьнік.

Дарэчы, пакуль працягвалася гутарка, хлопец не мог уцягну растлумачыць і хто такія Ленін, Касцюшка, Каліноўскі, Стаханаў... Затое, упэўнены, сённяшнія маладыя людзі і дзяўчаты могуць гадзінамі разважаць пра яхту, футбольны клуб і каханку Рамана Абрамовіча, пра тое, як акцёр Мэл Гібсан біў сваю рускую жонку, пра тое, колькі сукенак у Ксеніі Сабчак, пра аднаполы шлюб сэра Элтана Джона. Пра гэтыя пішучы газеты, гэтым запоўнены старонкі Інтэрнэту. Там ёсць часам і пра літаратуру – пра скандальныя опусы Уладзіміра Сарокіна, пра постмадэрнісцкія пошукі маладых, перформансы і флэшмобы...

Пісьменнік як уладар дум, сумленне нацыі, абаронца маральных прынцыпаў знік са старонак газет, з экрану тэлебачання, з інтэрнэт-сайтаў.

Некалі ў час сваіх журналісцкіх вандровак убачыў у хаце сына вядомага садавода Івана Сікоры ў вёсцы Алашкі Шаркаўшчынскага раёна ў рамцы звычайнага папяровы ліст з рукапіснымі радкамі, размешчаны на відным месцы.

– Гэта ліст бацьку ад Льва Мікалаевіча Талстога, – злавіўшы мой позірк, з гонарам сказаў Віктар Іванавіч. – Гэта самая каштоўная і дарагая для нас рэч.

Аказваецца, беларускі садавод яшчэ ў 1905 годзе напісаў вядомаму рускаму пісьменніку ліст, у якім раіўся з ім, як жыць, пытаўся пра сэнс чалавечага быцця, дзяліўся набалелым. І класік знайшоў час, каб падрабязна адказаць невядомаму карэспандэнту і падтрымаць яго разважанні.

ПРА АЎТАРА

ГАЛЬПЯРОВІЧ Навум Якаўлевіч.

Нарадзіўся ў г. Полацку ў 1948 годзе. Працоўны шлях пачаў у раённым друку. З 1981 года – уласны карэспандэнт Дзяржтэлерадыё БССР па Віцебскай вобласці. Працаваў намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Вожык», намеснікам старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі. З 2004 года ўзначальвае радыёстанцыю «Беларусь».

Аўтар шматлікіх кніг паэзіі і прозы, крытычных і публіцыстычных артыкулаў, папулярных тэле- і радыёпраграм.

У наш час літаратура, як і сур'ёзная музыка, выяўленчае мастацтва, неяк неўпрыкмет саступіла месца тлумнай папсе, пустому эпігонству ў стылі Элачкі-людаедкі з твора вядомых сатырыкаў. На першы план выйшлі сантыметры таліі, памеры жаночых бюстаў, дарагія машыны і шмоткі, загарадныя вiлы і яхты, модныя тусоўкі. Нават прафесія новая з'явілася – «свецкі рэпарцёр», галоўная мэта якога – зазірнуць у спальню чарговай «зоркі», падлічыць яе гардэроб і колькасць сексуальных партнёраў, прычым пол іх не мае ніякага значэння.

Любы наведвальнік Інтэрнэту незалежна ад узросту і прафесіі можа спампаваць парнаграфічны фільм, пагуляць у вампіраў і забойцаў, даведацца пра інтымныя падрабязнасці з жыцця палітыкаў, вучоных, артыстаў. Я наўмысна не гавару «пісьменнікаў», бо гэтая катэгорыя сёння вялікай цікавасці ў нас не выклікае. Бандыт і мадэль, шоўмен і «спяваючыя трусы» (не жывелы, а прадмет туалета) сталі героямі і кумірамі пэўнай часткі моладзі, мільгаюць на экранях і глянцавых старонках. Словы, якія раней дворнікі саскрэбвалі са сцен за іх нецэнзурнасць, шчодро льюцца з тых жа экранаў і тых жа старонак і з вуснаў падобных куміраў.

Пісьменнік сёння ўсё радзей становіцца героем інтэрв'ю, нарыса, пра кнігі пішацца мала, тыражы літаратурных выданняў да сораму нізкія.

Страту аўтарытэту пісьменніка некаторыя мае калегі тлумачаць тым, што няма апекі, якая была некалі з боку камуністычнай партыі, калі нават штаты рэдакцый літаратурных часопісаў і выдавецтваў узгадняліся ў ЦК, а Саюз пісьменнікаў быў па сутнасці дзяржаўным дэпартаментам літаратуры. Што ж, частка праўды ў гэтым, відаць, ёсць, бо дзякуючы такой пільнай увазе пісьменнік і матэрыяльна быў вельмі няблага забяспечаны, і грамадскай увагай не абдзелены, і, галоўнае, творы ствараліся буйныя, маштабныя, значныя. Нагадаю, што менавіта ў савецкі час былі напісаны раманы і аповесці Міхаіла Шолахава, Аляксея Талстога, Івана Мележа, Івана Шамякіна, Чынгіза Айтматава, Валянціна Распуціна, Васіля Бялова, Васіля Быкава, Юрыя Бондарова, Віктара Астаф'ева, Данііла Граміна, Алеся Адамовіча, Надара Думбадзе,

Уладзіміра Караткевіча, вершы і паэмы Аляксандра Твардоўскага, Максіма Танка, Аркадзя Куляшова, Яраслава Смелякова, Яўгена Еўтушэнкі, Андрэя Вазнясенскага, Мікалая Рубцова, Арсенія Таркоўскага... Вядома, гэты пералік можна было б працягваць...

А ўзгадаем толькі адзін прызыў «шасцідзясятнікаў» у беларускай літаратуры – Міхась Стральцоў, Вячаслаў Адамчык, Іван Чыгрынаў, Янка Сіпакоў, Барыс Сачанка, Іван Пташнікаў, Анатоль Вярцінскі, Рыгор Барадулін, Васіль Зуёнак, Генадзь Бураўкін!.. І самыя на той час маладыя – Яўгенія Янішчыц, Алесь Разанаў, Раіса Баравікова...

Тады ж з рук у рукі перадаваліся вершы Іосіфа Бродскага і Аляксандра Галіча, лагерная проза Варлама Шаламава і Аляксандра Салжаніцына, паўнютокія залы збіралі выступленні Булата Акуджавы і Уладзіміра Высоцкага.

І вось цяпер... Здавалася б – няма ніякай цензуры, кнігу можа выдаць кожны, у творчыя саюзы прымаюць часам па аднойдзюх публікацыях у перыёдыцы... А дзе яны, сённяшнія ўладары дум, маральныя аўтарытэты нацыі, выразнікі самых запаветных і святых чалавечых пачуццяў?

Дзеля суцяшэння адзначу, што падобныя тэндэнцыі назіраюцца не толькі на постсавецкай прастору.

Сёлетні лаўрэат Нобелеўскай прэміі па літаратуры Марыя Варгас Льёса не толькі раманіст, драматург, публіцыст, але вядомы таксама як даследчык і выкладчык літаратуры. У 1990 годзе ён выдаў кнігу пра сваіх улюбёных пісьменнікаў XX стагоддзя пад назвай «Праўда прыдуманая». Вось урыўкі яго разважанняў:

«...Літаратура запаўняе <...> прастору між нашым сапраўдным жыццём і жаданнямі ды фантазіямі, што патрабуюць ад жыцця большага багацця і разнастайнасці... У сэрцы кожнага літаратурнага твора палае пратэст... Раманы пішуцца не для таго, каб распавесці пра жыццё, а каб трансфармаваць яго, штосьці дадаючы...»

Удумаемся ў сутнасць гэтых разважанняў. Ці не спрошчвае, часам, сённяшняя літаратура гэты глыбінны сэнс, ці не апускае фантазіі да ўзроўню звычайных чалавечых інстынктаў, ці не з захапленнем і злараднасцю распавядае пра дробныя

«...Літаратура запаўняе <...> прастору між нашым сапраўдным жыццём і жаданнямі ды фантазіямі, што патрабуюць ад жыцця большага багацця і разнастайнасці... У сэрцы кожнага літаратурнага твора палае пратэст... Раманы пішуцца не для таго, каб распавесці пра жыццё, а каб трансфармаваць яго, штосьці дадаючы...»

Марыя
ВАРГАС ЛЬЁСА,
лаўрэат
Нобелеўскай
прэміі
па літаратуры
2010 года

канфлікты, нізкія жарсці, хваравіттыя, а то і маніякальныя праявы падсвядомасці, ці не апявае заганы, бездухоўнасць?

Ці не надта часта галоўны герой нават лепшых сучасных, па-майстэрску напісаных твораў – маньяк, серыйны забойца, псіхічна хворы чалавек?

І кволья спробы проціпаставіць гэтаму мутнаму патоку графаманскія агіткі, ружовыя і хадульныя «мыльныя» меладрамы толькі выклікаюць у сапраўдных аматараў літаратуры раздражненне і іронію. Ні колькасцю выддзеных тамоў, ні непамерна вялікімі шэрагамі людзей, якія называюць сябе пісьменнікамі, дэфіцыт па-сапраўднаму значных, эпахальных твораў не запоўніш.

Яшчэ адна дзіцячая хвароба з хуткасцю адру ці свінкі захоплівае сучасны літпрацэс. Назвы розныя – перформанс, флэшмоб, слэм. А за імі – розныя забаўкі. Аказваецца, «творы» можна спяваць, можна крычаць, можна выць, можна маўчаць, а можна ўвогуле... есці. Як іранічна заўважыла адна наша вядомая пісьменніца і крытык, засталося толькі азбукай Морзе перадаваць.

Праводзяцца міжнародныя конкурсы, вызначаюцца пераможцы, прысвойваюцца званні «лепшы паэт слэма», «лепшы паэт печыва»...

Пераможцы гэтыя звысоку паглядаюць на калег, якія, маўляў, проста крэмзаюць паперу. Яны часта ездзяць за мяжу, іх сталі запрашаць на выступленні нават у літаратурныя музеі, праіх пішуць манаграфіі маладыя і не дужа літаратуразнаўцы.

Салідныя кандыдаты навук з акадэмічных устаноў, якім надакучыла пісаць манаграфіі пра класікаў, усё часцей у пошуку неадкрытых тэм звяртаюцца да такіх пльняў, глыбакадумна разважаючы пра творчыя пошукі, пра новае пакаленне творцаў, а тыя з маладых, хто прытрымліваецца традыцый, застаюцца за межамі іх цікавасці, бо ні эпатажу, ні скандалаў, ні паляпвання па плячы з боку замежных калег з іх боку не назіраецца.

Самі ж юныя геніі называюць тое, чым яны займаюцца, «сучбелліт» (ці не праўда, нешта ў гэтым слове патыхае кіналогіяй) і вядуць у Інтэрнэце палеміку такога кшталту: «Марыйка – сапраўднае дзярмо», і адпаведны адказ: «А пайшла б ты...» І дакладна называецца, куды (я гэта слова прапускаю з этычных меркаванняў).

І куды менш у гэтай мітусні ўвагі да сапраўды цікавых літаратурных навінак, што з'явіліся ў апошні час, – аповесцяў і апавяданняў Андрэя Федарэнкі, Алеся Наварыча, Алены Брава, Уладзіміра Сцяпана, Уладзіміра Саламахі, Людмілы Рублёўскай, Віктара Праўдзіна, Юрыя Станкевіча, Леаніда Дайнекі, Алеся Бадака, Барыса Пятровіча, Сяргея Трахімёнка, п'ес Алены Паповай, казак і п'ес Пятра Васючэнкі, Алены Масла, Раісы Баравіковай, вершаў Міхася Башлакова, Віктара Шніпа, Юрыя Сапажкова, Алеся Жыгунова, Валянціны Паліканінай, Надзеі Салодкай, Таццяны Сівец, эсэ Янкі Сіпакова, Казіміра Камейшы, Леаніда Галубовіча, крытычных артыкулаў Ірыны Шаўляковай, Лады Алейнік, літаратуразнаўчых даследаванняў Адама Мальдзіса, Язэпа Янушкевіча, Івана Саверчанкі...

Безумоўна, хацелася б такіх яркіх літаратурных падзей, якімі ў свой час былі творы Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, Уладзіміра Караткевіча, Вячаслава Адамчыка, Міхася Стральцова, Алеся Жука, Анатоля Кудраўца, Віктара Карамазова, Алеся Пісьмянкова. Яны адразу пасля з'яўлення ў друку выклікалі магутную хвалю водгукаў, становіліся прадметам шырокага абмеркавання на старонках газет, на радыё і тэлебачанні, у чытацкіх аўдыторыях.

Не хачу выглядаць банальным ці, крый Божа, надта артадаксальным, калі заўважу, што самы галоўны крытэрыў вартасці твора – гэта тое, наколькі ён блізкі да ўласнага народа, наколькі праўдзіва і ярка гэты народ выступае праз асобу пісьменніка. Бо народ – гэта не толькі рабочы, сялянін, інтэлігент, народ – гэта кожны з нас, са сваімі пачуццямі, трывогамі і клопатамі, каханнем і верай, скрухай і расчараваннямі. Магчыма, і рэфлексіруючы, псіхічна нездаровы сучаснік мае права быць прадметам літаратурнага даследавання, мае права на самавыяўленне і як аўтар, але літаратуру, яе вартасць, яе месца ў жыцці грамадства вызначаюць менавіта па крытэрыях народнасці, гуманізму, наяўнасці высокіх памкненняў духу.

Такое часам уражанне, што некаторыя сённяшнія творцы саромеюцца высокіх светлых пачуццяў, пошуку ідэалу, баяцца вызначыць перспектывы для самаўдасканалення, барацьбы з пошласцю,

сквапнасцю, маральнымі заганамі. Проста здзіўляюся: няўжо вакол нас так рэзка пачынае прыстойных, нармальных людзей, няўжо няма сярод іх сапраўдных волатаў духу, смелых, прыгожых, таленавітых? Чаму яны зніклі са старонак нашых кніг, а калі і з'яўляюцца, то выглядаюць хадульнымі, надуманымі, непераканаўчымі?

Мне здаецца, што дзяржаўныя інстытуты, адукацыйныя ўстановы, прэса маглі б больш увагі і падтрымкі аказваць сучаснаму літаратурнаму працэсу. І справа тут не толькі і не столькі ў ганарарах, тыражах, іншых знаках увагі.

Неабходна, на мой погляд, сур'ёзна стымуляваць стварэнне яркіх твораў праз аб'яўленне конкурсаў, сістэму сацыяльных заказаў. Прычым, каб адразу адсекчы кан'юктурнасць, халтуру, ставіць высокую творчую планку, прыцягнуўшы да яе вызначэння кваліфікаваных спецыялістаў у галіне літаратурнай крытыкі, навукоўцаў, не аддаючы ацэнку на водкуп толькі творчым саюзам, бо там могуць цягнуць «сваіх», што не раз бывала.

Больш значную ролю ў гэтым працэсе маглі б адыгрываць акадэмічныя інстытуты, адпаведныя кафедры ўніверсітэтаў, бо каму, як не ім, займацца прапагандай лепшага, што створана сучаснымі літаратарамі, вызначаць недахопы і ставіць задачы.

Важкае слова прызнаных аўтарытэтаў павінна часцей гучаць у прэсе. Крытэрыі адзін – якасць літаратуры, і нельга падмяняць яго карыснасцю, надзённасцю, асабістай вернасцю аўтараў і іншымі іх заслугамі. Дарэчы, можна было б стварыць пры міністэрствах культуры, адукацыі, інфармацыі грамадскія саветы з ліку вядомых пісьменнікаў, крытыкаў, літаратуразнаўцаў, навукоўцаў, педагогаў, якія б дапамагалі і ў стварэнні праграм для школ і ВНУ, і ў арганізацыі літаратурных святаў і іншых імпрэз, і ў наладжванні сістэмы прапаганды набыткаў айчынай літаратуры ў СМІ.

Некалі адным з дзейсных чыннікаў і арганізатараў развіцця літаратурнага працэсу быў камсамол. Сённяшняю ўвагу да праблем літаратурнай моладзі ў большай ступені маглі б узяць на сябе маладзёжныя арганізацыі, і ў першую чаргу БРСМ.

Даволі сумная карціна назіраецца і ў нашай літаратурнай крытыцы. Пазбавіўшыся часткова ад заганы залішняй кам-

пліментарнасці, яна стварыла на старонках літаратурнай прэсы бязлітасны рынг, дзе вядуцца баі без правілаў, дзе абражаюцца ўсе, хто чым-небудзь не спадабаўся аўтару крытычнага артыкула. Учарашнія выпускнікі філфака, а то і ўвогуле студэнты, смела называюць сябе «снайперамі», выносяць прысуды, раздаюць ацэнкі. Праўда, потым яны часам некуды знікаюць, пакінуўшы пасля сябе горкі асадак хамства і ваяўнічага дылетанцтва.

Ну і, безумоўна, галоўнае, ад чаго залежыць якасць сучаснай літаратуры, – самі творцы, раз'яднаныя зараз групоўкамі, асабістымі сімпатыямі і антыпатыямі, заангажаваныя рознымі палітычнымі сіламі... Зразумела, пісьменнікі – гэта не ўзвод, не рота, не дывізія. Зразумела, што яркія індывідуальнасці менш за ўсё паддаюцца працэсу ўніфікацыі, законам выканаўчай дысцыпліны, іншым навязаным зверху прапазіцыям. Таму не кіраваць, не камандаваць трэба літаратурай, а спрыяць яе развіццю, дапамагаць, ствараць умовы, у якіх было б магчыма паўнацэнна і плённа развівацца таленту.

Ля помніка
Максіму Горкаму
ў Цэнтральным
дзіцячым парку
Мінска

Беларуская літаратура стагоддзямі стварала сваю «Вайну і мір». Гэта былі і «Новая зямля» Якуба Коласа, і «Курган» Янкі Купалы, і «Вянок» Максіма Багдановіча, і «Дзве душы» Максіма Гарэцкага, і «Пяць лыжак заціркі» Змітрака Бядулі, і «Людзі на балоце» Івана Мележа, і «Сотнікаў» Васіля Быкава, і «Каласы пад сярпом тваім» Уладзіміра Караткевіча. Хочацца верыць, што гэты спіс папоўніцца творамі нашых сучаснікаў, што працяг беларускага мастацкага слова будзе варты дасягненняў вялікіх папярэднікаў. ▀